

No. 2, kn. 14.

M. 3.

DIRVA.

LITHUANIAN QUARTERLY PUBLICATION, PUBLISHED AT
223 S. JARDIN STR., Shenandoah, Pa., by Rev. A. M. Milukas & Co.

Botanika arba Taishus auguminis.

Paraše kun. Ambražiejus Pabrieža.



BIRŽELIS (JUNE) 1900.

Registered as second class mail matter at the Post-Office of Shenandoah, Pa.

BOTANIKA

arba

Čaislius Auguminis

PARAŠYTA

KUN. AMBRAŽIEJAUS PABRIEŽOS



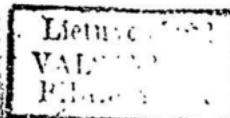
Shenandoah, Pa., 1900.

- 2 -

ATMINČIAI
DR. VINCO KUDIRKOS
IR
DR. PETRO MATULAIČIO
DARBŠCIU TEVYNAINIU, ŽUVUSIU
KOVOJE UŽ BRANGIOS TEVYNES LAISVE
IR GEROVE, ŠIN IŠLEIDIMAN

PAŠVENČIA

REDAKCIJA



596275

Kun. Jurgis Ambroziejus Fabrieža ir jo rastai.* (1771 - 1849.)

Jurgis, unus Jono, Fabrieža gimė 15 sausio 1771 m. Pakuršėj apie Linkimus (Telšių pav.) ir, tokiu būdu, pagal vietą gimimo, buvo S. Daukanto kaimynu; pačio jis iš Žemaitijos bajorų ženklą „Juodvarnis“ („Slepówron“). Apie jo jaunystę ir temesnius mokslus nieko nepasisekė patirti. Augščiausius mokslus ėjo garsiam Vilniaus universitete ant mediciniško fakulteto; universitete mokinosi jau ne jaunu vyru budamas, nes užsiliko zinia, kad, grįždamas iš Vilniaus ant vakacijų namo, prityrė daug kliučių nuo Napoleono armijos (1812m.). Tais pačiais metais, nepabaigęs daktariško mokslą, išejo į Varnių seminariją.

Užsiliko zinia, buk, prięjės seminarijoj išguldyma šv. Augustino mokslo apie kunigų pareigas, norėjės išeit iš seminarijos ir apie tai pasiskęs seminarijos rektoriui; bet rektoriui pasisekė perkalbėt ir suturėti seminarijoje, ir tokiu būdu Jurgis Fabrieža, baigęs Varnių siminarijoje mokslą, tapo kunigu.

Turėdamas gerą iškalba, kun. Fabrieža pagarsėjo gražiais savo pamokslais, kuriuos skelbė po visokius Žemaitijos kampanas, nes, budamas kamendorium, daug vietų turėjo perėiti, beskelbdamas Dievo žodį, patekęs buvo ir pas užmarinius prūsų lietuvius (uz Kuršaga), pas „naujuosius Katalikus“ Paskui prastojoje sveikata, pateko į Kartenu miestelį (Telšių pav.), kaip altarista. Bet čion neilgai trukęs perėjo į Krėtingos kloštorių, kur išstojo į bernardinus-zokoninkus po vardu Ambroziejus.

Ir į kloštorių patekės, kūn. Fabrieža neturėjo atsilsio; čia bernardinai paskyrė jį į mokintojus Krėtingos mokykloje.

* Parasyta pagal „Varpu“ 1898 m.

kuri tuomet buvo po zokoninkų priežiura. Kokiuose metuose taip atsitikė, nes žinome, bet 1831 m. kun. Pabrieža buvo mokinio Krėtingos mokykloje. Darbo čia nemažai buvo, kaip galim spėt, nes tuomet mokinio daugiau žodžių mokintinių. Mokinio žmonė kun. Pabrieža buvo višą laiką, iki maskolių valdžia neatėmė tos mokyklos nuo kunigų-zokoninkų ir nebuvó pasirkirti svietiški mokinjai (1839).

Budamas klioštorių kn. Pabrieža darbavosi ne vien mokykloje, bet ir turėjo nemažai užsiėmimo iš su augalais ir žolelėmis, kuriuos su didžiu įsimylėjimu augino kliošatoriaus sode. Kasmet nuo Gegužės mėnesio jis, važinėdamas po gimines ir pažystamus, rinkinėjo visokias žolelės. Kaip matyt iš lietkanų jo darbų nekurią retas žoles jis, turėjo gavęs net iš botaniško Vilniaus sođo ir augino kliošatoriaus sode. Budamas dideliu žinovu iš mylėtoju batanikos, jis daug buvo parašęs raštų apie botaniką (ir daktarystę); didelis botanikos rankraštis jau buvo prieengtas spaudai ir pinigai (1000 golandiškų muštinų) ant to paskirti, bet mirčius (30 d. Spalių 1849 m.) padarė galą raštojui ir jo darbams; pinigai sunyko, o rankraščiai ir baigiančiai po visur išmėtyti....

Kun. Pabrieža palaidotas ant senųjų Krėtingos kapinių; ir dabar po kairei-pusei kelelio, beveik pusiaukelėje einant nuo vartų į Koplyčią, gali matyti apaugusį žolynais ir žolėmis kapą, ant kurio stovi nedidėlis, nukaltas iš akmens kryžius, su iškaltu lotynišku parašu; ant vienos pusės parašyta:

Præd. Ambrosius Pabres,
ant kitos-gi:

• 15 Jan. 1771. Vixit 79 an. Obiit 30 act. 1849.

Tą akmeninį kryžių pastatė miręs nesenai gvardijonas Felikss Rimkevičius.

Mirus kun. Pabriežai, su paliktais jo raštais Krėtingos zokoninkai apsiejo neišmingingai: sunaikino, išdalitro, išmėtė. Kadangi daugiausia buvo apie gydymą, tai tik dalis rankraš-

čių ir žolių surinkimas (herbarius) pateko į klionoriaus knygyną, kitus-gi rankraščius gavo koksai ten Krętingos felčeris (turbut Bortkevičius, kaip matyt iš parašo ant vieno rankraščio), kurs, matyt, nesigailėdamas juos naikino; nuo šito pateko kitam ir tokiu būdu, eidami, per rankas nyko. Paduodame čion keletą žinių apie kūn. Pabriežos darbus.

1. Žolių surinkimą, iš pradžios patalpinta į klionoriaus knygyną, zokoninkai sunaikino, kaip nereikalingą šlamštą; kiek galima spręsti iš poros užsilikusių žolių, surinkimąs gražiai buvo sustatytas, prie kiekvienos žolės pridėta kortelė, ant kurios pilnas sistematiškai užrašyta lotyniškas vardas ir trumpas aprašymas tos žolės lotyniškai arba lenkiškai; pridėta ir vietas, iš kurių gauta žolė.

2. Didelis botanikos rankraštis, žemaitiškai parašytas yra Kauno seminarijos knygynė.

2. Dictionarium botanicum latino-samogiticum. Šis botaniškas žodynas turi 1400 su viršum vardų. Gale žodyno, parašyto pagal alphabetą, pridėti vardu žolių nepanietu žodyne, bet tas priedas ne visas užsiliko: ar daug paskutiniu lapu nuplēsta, sunku spėti. Reikia pasakyti, kad „nukaltus“ žodžius vartoja tik veislėms atskirti, padėkim: arenaria rubra — smilčius r a u d o n a s i s, arenaria trinervia — smilčius t r i g y s l i n i s. Tolius reikia pasakyti, kad rašytojo žinota kur kas daugiau žolių vardų, ne kaip tam žodyne padėta. Liekanose kitų rankraščių, prie nekurių žolių paminėta pa 2–3 vardus, o žodynė randi tik vieną, (retai du vardu), botanikos-gi rankraštyj atsiranda daug žolių visai žodyne nepaminėta.

3. Rankraštis (pp. 144 in 16°) apie ligas bei apskrito užvardyjimo; rankraštis štis vienas užsiliko; čia plačiai ir sistematiciškai aprašyta 5 skriuose padėjimai: I. apie slogas phaučių, II. apie slogas nosies, III. apie slogas kudikių ir vaikų, IV. apie kosulų ir V. apie dusulų ir slogas smaugiančiasias. Rankraštis, matyt, spaudai buvo prirengtas.

4. Liekanos (4 ark.) rankraščio, kur, matyt, labai plačiai buvo aprašyta, kaip kokias ligas gydyti nurodyma žolė; padė-

kim, a p i e m i e z i u s smulkiai užrašytas beveik visas arkušas.

5. Straipsnelis apie kraujazolę (žyvatažolę, daugdovinę didesnę — Chelidonium maj.).

6. Keletas lenkiškų rānkrāščių; kur parašyta apie visokias ligas, zoles, vajistus, visoklias namines rodas ir t. t.

7. Botanika (Taislius auguminis), kurią dabar spaudiname, buvo parašyta 1843 m., bet neapsiėmus niekam jos spaudinti, rankraštis pateko į knygyną Seminarijos Žemaičių dijeczėjios, kur guli po šiai dienai. Ilgainiui visi apie jį užmiršo, neišskirant nė semarijos perdėtinį. Tik 1890 m. po ~~fa~~ vogimui Daukanto Istorijos vyriausybė atsiminė, kad seminarijos bibliotekoje randasi dar kitas rankraštis, ant kuriuo lietuviški inteligenčiai gali godžiai žiurėti, ir prisakė knyginiu uolai daboti kun. Pabriežos veikalo. Bet pasidėkavojant pasišventijmui tuložkleriko (dabar kunigo) Kauno seminarijos pasiskė īgyti jo nuorašą.

Botanika originale nešioja tokį varą:

„Taislius auguminis, kuriame talpinasi augimės ligšiol rastosios terp musų, kaip nekuriose švetšalise, su prijungimu abladnų prajovų veikalo, ir surašymo vardų paprastųjų teip žemaitiškų kaip prusiškų, lotyniškų ir vardų taislinių žemaitiškų su lotyniškais, per kurią Ambražieju Pabréza, buvusi koznadicijų ir mokytojų Krétingos mokslynyčioje, tertciiju Z. Š. T. Pranciškaus 1843 m.“

Svarbiausiu dalyku tame veikale yra alphabetiškas surašas augmenų, randančiųsi vakarinėje Lietuvos dalyje, su padėjimu pre kiekvieno lotyniško vardo. Berods galima butų šiuo tarpu pasikakinti tuo surašu, bet kadangi Pabriežos terminoliogija gali buti naudinga busiančiam lietuviškam botanikui, spaudiname užtai visą pirmą dalį, t. y. žengą. Tos dalies, kur kiekvienas augmuo paskyrėm yra aprašytas, iš Kauno negavome.

Veikalas parašyras žemaitiškai; užtai dalį, kur autorius aiškina apie savo rašybą, išleidžiame; nespauðiame teipgi skyriaus, kuriame yra kalba apie sutrumpinančius ir botaniškus ženklus. Šeip spaudinime viską, ką turime, žodis į žodį, permainingdami tik rašybą.

PIRMA DALIS.

Perskyrimas I.

§ 1. Mistris, delko emiaus to darbo.

Nuo pat mažvaikystės mano amžiaus mylēdamasis zole-lėsc iš medeliūose, pradėjės imti mokslinioje tarp kitų mokslių ir apie augimes, įgyvau daug didesnį mylējimą tų-gi augimų ir vien-kartu pradėjau rinkti ir džiovinti pažiastinas augimes dėl patiekimo sau žoliničios (herbarium) namiškės, kurių jvairiuoše atsiibėgimuose galėtų buti suderantи.

Po surinkimo jvaikios augimių daugybės, atsiskaitydamas jvairiose knygose raštininkų tobulų sugadlyvumą tų-gi augimių, tad prie papuošimo daržų, langų ir altorių, tad prie gelbėjimo sveikatos žmonių ir galvijų, tad prie soderėjimo ukininkams, amatninkams, darzininkams ir malioriams, vienkarto minėdama nekurių augimių ir vodijimus sveikatai žmonių ir gyvulių, dumojau saū: oi, kaip tai butų läbai gerai, kad žemaičių ukininkai pažintų bent jvaiskėsnes augimes, o dar neabejotingai, ale tikrai! Tuo kart galėtų sugadlyviausias prie kokio vartojimo dėl savęs rinkti ir ant reikalo kavoti, o vodijančiųjų sergėtis.

Ta tatai destis, ta buvo priežastis, jog pradėjau geisti žemaitiškame liežuvyje parašyti augminyčią, kurioje galėtų kiekvienas pramodkti pažinti ir daciti augimes, apygardoje savo pašalio augančiasias.

Bet oi, kaip tai vargus daigtas išduoti šokį veikalą tokioje kalboje, kurioje niekas iš žemaičių lig šiol anė mislyti nepamislijo tame daigte rašyti! — Čion išpuola man prisi-

pažinti, jog įkritau (pagal pirmiaus datyrimo mano sapnyje) į duobę, iš kurios nemieruotai sušku buvo išsiristi. Nės čia norint išduoti augminyčią, reikėjo dar daugel padidinti mano žolinių; čia išpuolė daboti, kad spasabu taisliaus augimiu — naujau rašomojo (systema vegetabilium) parašyčiau, o tuomi spasabu norint rašyti nėra nė vieno žodžio liežuvyje žemaitiškame; musčiau tad pirmiaus visus žodžius augminyčinius žemaitiškai išguldyti. To darodžius, reikėjo pasitickti veikalų tobulų, labiausiai kalboje lotyniškoje išduotujų. Prie tų visų vargų neikėjo dar nekurių asabų šiderstvos išturēti, kai po bučiau niekų darbą ėmęs, kurį kožnas norintis gali aplam rasti liežuvyje lenkiškame, norint tas liežuvius po visam jau baigias mūsus žemėje. Bėt vienog maž tokių protinę terados; toli daugiaus buvo netiktais nepeikiančių, ale dar pauginančių ant nesiliovimo nuo pradėto darbo. Daug buvo ir tokių, kurie davinėjo pagelbą dėl manęs tame reikale.

§ 2. *Pagelba nuo szlotiugų geradejų mano tame reikale.*

Dėl naujo išdavimo kokio pasaulio augminyčios reikia netiktais turėti veikalus tobulus toje daiktėje (materia) parašytus, ale dar apkeliauti vietas nevien klojomingas, bet ir kalingas, krumingas, purvingas, šaltiningas, žemdagingas, žliogmingas, vandenimis aptvinusias, pelkingas, ant galio ir pačias versmes, vos kojų įkeliamas, o tai ne vienoje parakvijoje ir paviete, ale kiek galint čielame kampe savo pašalio. Tazgatis du reikaliu, kuriuose datyres pagelbos daugel nuo šlovingiausių mano geradėjų, turiu slušnią dėstį juos čionai išreikštį visiems skaitytojams dėl neįjokiu spasabu atsigėravimo uz jų teip lóskavą ant manęs tame reikale širdj.

1. Pradžioje mano augimių rinkšinos užteko veikalų per kunigus Kliuką ir Jundzillą lenkiškame liežuvyje išduotų. Bėt po suėmimui bendrystės su Šviesiai - Dauggalinčiu